

مكة

چک

لچک

سرشناسه: شاه‌پروری، محمدرضا، ۱۳۶۸-
عنوان و نام پدیدآور: لچک / تألیف محمدرضا شاه‌پروری، سیدمحمد مهدی میرزا امینی.
مشخصات نشر: قزوین: جهاد دانشگاهی، سازمان انتشارات، واحد قزوین، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری: ۲۱۸ ص: مصور، جدول.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۷۸۶-۸۸-۷
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۱۴ - ۲۱۷.
موضوع: قالی و قالی بافی -- ایران
موضوع: Carpets -- Iran
موضوع: قالی و قالی بافی -- تاریخ
موضوع: Carpets -- History
موضوع: قالی و قالی بافی -- ایران -- صنعت و تجارت -- بازاریابی
موضوع: Rug and carpet industry -- Marketing -- Iran
شناسه افزوده: میرزا امینی، سیدمحمد مهدی، ۱۳۶۵ -
شناسه افزوده: جهاد دانشگاهی. سازمان انتشارات. واحد قزوین
رده بندی کنگره: ۲۱۳۹۷ش۹الف / NK۲۸۰۹
رده بندی دیویی: ۷۴۶/۷۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی: ۵۵۸۷۶۵۶

انتشارات جهاد دانشگاهی
قزوین

عنوان	لچک
تألیف	محمدرضا شاه‌پروری، سید محمد مهدی میرزا امینی
ناشر	انتشارات جهاد دانشگاهی قزوین
تیراژ	۱۰۰۰
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۸۷۸۶-۸۸-۷
قیمت	۵۴۰۰۰۰ ریال

لچک

تألیف:

محمد رضا شاه پروری
سید محمد مهدی میرزا امینی

فهرست مطالب

۴.....مقدمه

◆ فصل اول: شناخت فرش دستباف ایران ◆

۸.....	اصفهان
۱۳.....	آذربایجان شرقی
۱۷.....	کرمان
۱۹.....	خراسان
۲۵.....	چهار محال بختیاری
۲۶.....	کردستان
۲۹.....	لرستان
۲۹.....	مرکزی
۳۱.....	شیراز
۳۴.....	همدان
۳۶.....	یزد
۳۶.....	تهران
۳۷.....	سمنان
۳۸.....	قزوین
۳۸.....	سیستان و بلوچستان
۳۹.....	گلستان
۴۰.....	زنجان
۴۱.....	قم

◆ فصل دوم: الیاف‌شناسی، رنگرزی و تکمیل الیاف نساجی ◆

۴۶.....	الیاف پشم
۶۳.....	الیاف ابریشم
۷۵.....	الیاف پنبه
۸۷.....	تعیین نمره نخ
۸۸.....	اصول رنگرزی

۹۵.....	رنگرزی الیاف با مواد رنگزای طبیعی
۱۰۳.....	تکمیل فرش

◆ فصل سوم: تاریخ فرش ایران ◆

۱۱۰.....	پیش از اسلام.....
۱۱۶.....	دوران اسلامی.....

◆ فصل چهارم: تاریخ فرش جهان ◆

۱۴۲.....	ترکیه.....
۱۵۱.....	مصر.....
۱۵۴.....	قفقاز.....
۱۵۶.....	هند.....
۱۵۹.....	ترکستان.....
۱۶۲.....	چین.....
۱۶۵.....	اسپانیا.....
۱۶۶.....	فرانسه.....
۱۶۷.....	انگلیس.....

◆ فصل پنجم: آشنایی با اقتصاد و بازارهای جهانی فرش دستباف ◆

۱۷۲.....	مبانی علم اقتصاد.....
۱۸۴.....	آشنایی با اصطلاحات تخصصی بازاریابی.....
۱۸۷.....	اقتصاد و بازاریابی فرش.....

◆ فصل ششم: ارزیابی و شناخت عیوب فرش ◆

۲۰۰.....	رجشمار.....
۲۰۰.....	مقیاسات معمول در مناطق مهم تولید قالی.....
۲۰۱.....	عیوب احتمالی قالی.....
۲۰۳.....	دلایل ایجاد معایب در قالی.....
۲۱۰.....	کتابنامه.....

فرش دستباف ایران از محصولات فرهنگی این مرز و بوم به شمار می‌آید که جایگاه ویژه‌ای در صادرات کالای غیر نفتی دارد. از این‌رو افزون بر ارزش فرهنگی و هویتی، ابعاد اقتصادی آن مورد توجه قرار گرفته است. اما در سال‌های اخیر، سهم صادرات فرش دستباف ایران در بازارهای جهانی کاهش یافته است. لذا بازگشت به جایگاه تجاری گذشته و افزایش حجم صادرات قالی، توجه ویژه‌ای را می‌طلبد. توجهی که با شناخت کامل طرح‌های گوناگون، مسائل فنی و اقتصادی این کالای ارزشمند همراه باشد. لذا با تأکید بر شناخت ابعاد مختلف این کالا، کتاب پیش‌رو در شش فصل به مسائل هنری، فنی و اقتصادی فرش دستباف می‌پردازد. فصل نخست کتاب با عنوان شناخت فرش دستباف مناطق ایران به تشریح مسوط طرح و نقش اختصاصی، ویژگی بافت و مواد اولیه رایج هر منطقه می‌پردازد. فصل دیگر، ساختمان فیزیکی، شیمایی و خواص رنگرزی الیاف کاربردی در فرش دستباف یعنی پشم، پنبه و ابریشم ارائه می‌شود. در فصل سوم کتاب پیشینه تاریخی فرش دستباف ایران و فصل چهارم تاریخ فرش جهان در ادوار و کشورهای متفاوت مرور می‌شود. فصل پنجم کتاب با عنوان آشنایی با اقتصاد و بازارهای جهانی فرش دستباف، ابتدا به مفاهیم اساسی علم اقتصاد و سپس تعاریف تخصصی بازاریابی می‌پردازد. در پایان جایگاه اقتصادی و موقعیت صادراتی فرش دستباف ایران در سال‌های اخیر بررسی می‌شود. همچنین فصل پایانی کتاب به شناسایی عیوب فرش، عوامل ایجاد معایب و راهکارهای پیشگیری آنان می‌پردازد. کتاب پیش‌رو با دربر داشتن دانش تخصصی فرش دستباف، برای اقشار گوناگون اعم از علاقه‌مندان فرش دستباف، دانشجویان و داوطلبان کنکور کارشناسی ارشد فرش قابل استفاده است. در پایان، نگارندگان از تمامی فرهیختگانی که در به ثمر رسیدن این کتاب نقش داشته‌اند، مراتب تشکر و قدردانی را دارند.

محمد رضا شاه پروری

سید محمد مهدی میرزاامینی

فصل

۱

شناخت فرش دستباف ایران

فصل نخست این کتاب به معرفی طرح، نقش و اختصاصی فرش دستباف ایران به تفکیک منطقه می‌پردازد. بدین ترتیب در این فصل مراکز بافت قالی ایران همانند اصفهان، آذربایجان شرقی و غربی، کرمان، یزد و قم تشریح شد. همچنین سبک‌های شهری، روستایی و عشایری به تفصیل پرداخته می‌شود و در پایان فصل به جهت تسهیل در فرآیند مطالعه، سبک هر منطقه به تفکیک درج شده است.

فرش‌های دستباف ایرانی بنابر نفاست و ظرافت به چهار سبک متفاوت تقسیم می‌شوند. فرش‌های عشایری: با دایره رنگ کاربردی محدود و متضاد، ابعاد کوچک پارچه، نقوش هندسی و تمام پشم تولید می‌شود. این گروه معمولاً با استفاده از دار عمودی بافته می‌شود. فرش‌های روستایی: این گروه شامل فرش‌هایی با تراکم ۳۰-۱۸ رج می‌باشند. نقوش و رنگ‌بندی سبک مذکور، میان فرش‌های عشایری و شهری قرار دارد. ای قالی‌ها با ترکیبی از پشم و پنبه با کاربرد ۸ تا ۱۰ رنگ در ابعاد ۱۲-۳ متری بافته می‌شوند. فرش‌های شهری: تراکم قالب این فرش‌ها ۶۰-۲۵ رج است. این گروه با کاربرد زیر انداز و تابلو در ابعاد متفاوت تولید می‌شوند. از پشم، پنبه و ابریشم در بافت قالی‌های شهری استفاده می‌شود. فرش‌های درباری: این قالی‌ها بسیار ظریف بوده و تراکم آن‌ها بیش‌تر از ۵۰ گره در هفت سانتی‌متر است. این گروه به صورت سفارشی، با نقوش گردان، رنگ‌بندی هم‌نشین، بزرگ پارچه و با استفاده از ابریشم، گلابتون، پنبه، پشم و جواهرات بافته می‌شود.

اصفهان

قالی اصفهان از سنتی‌ترین مناطق از منظر طراحی قالی به شمار می‌آید. نقشه فرش اصفهان تطابق کاملی با نسبت‌های نگارگری دارد و کم‌تر، دخل و تصرفی در آن به عمل آمده است. لچک و ترنج، افشان، کومه‌ای، شکارگاه، برگ مویی و ابنیه اسلامی از طرح‌های رایج منطقه است که با ترکیب انواع آرایه‌های ختایی، پرندگان و حیوانات اسلیمی طراحی می‌شود. طرح غالب اصفهان، لچک و ترنج است که به همراه آرایه‌های گوناگون اسلیمی، بندی، گل‌فرنگ، درختی و شکارگاه تصویر می‌شود. از ویژگی‌های عمده نقشه‌های اصفهان کاربرد اسلیمی‌های منظم و گردان است که بنا بر مهارت طراح، به شیوه‌های متنوع و بی‌شماری ارائه می‌شود. ماری و دهان اژدری، دو اسلیمی رایج این منطقه به شمار می‌آیند. از رنگ‌های رایج قالی اصفهان، می‌توان به رنگ‌های عنابی، لاک‌ی، سرمه‌ای، انواع آبی، سبز، کرم، لاک‌ی روناسی و تربتی (خاکی) اشاره داشت.

در چله کشی فرش‌های این منطقه، از چله آب‌کوب استفاده می‌شود. بدین معنی که چله‌های کاربردی برای مقاومت در برابر فشار و جلوگیری از پارگی، در آب کوبیده می‌شوند. از چله ابریشمی و پنبه‌ای برای چله کشی این منطقه استفاده می‌شود. همچنین برای خامه فرش از نخ‌های ظریفی همانند پشم مرینوس، کرک و ابریشم می‌باشد. گل ابریشم، از ویژگی‌های بارز فرش این منطقه است.

در حال حاضر فرش این منطقه به شیوه لول و دو پوده تولید می‌شوند. در قالی‌های قدیمی این شهر به خصوص آثار متعلق به عصر صفوی، فرش‌های نیم لول و در برخی موارد سه پوده تولید شده است. از شاخصه‌های فرش اصفهان، مليله بافی دو سر انتهایی فرش (گلیم بافت) با استفاده از پودهای خام و رنگی است.

سبک بافت قالی در اصفهان به طور کامل فارسی است که شامل گلیم کرباس بافت، سر ریشه‌های اول فرش بسته شده و شیرازه سرخود است. تراکم رایج فرش اصفهان میان پنجاه تا هفتاد گره در شش و نیم سانتی‌متر است که در مواردی تا نود رج هم بافته می‌شود. ابعاد پرکاربرد فرش اصفهان ذرع و نیم، دو ذرع، شش، نه متری و دوازده متری است که ابعاد بالاتر از دوازده متری به ندرت تولید می‌شود. از دیگر ویژگی‌های این منطقه بافندگی، پرز کوتاه قالی است.

ملاک خرید و فروش در این شهر چند صدتایی است.

نایین

تولید قالی در این منطقه، در پی کاهش رونق و زوال بازار عباافان، رواج یافت. لچک ترنج، قاب قابی، گلدانی، درختی، کومه‌ای، گرفت و گیر و ابنیه اسلامی از طرح‌های رایج این منطقه است که با ترکیب آرایه‌های اسلیمی، ختایی و شاهعباسی قابل مشاهده است. اما لچک-طره همانند اصفهان، طرح غالب این منطقه به شمار می‌آید. از طرح‌های نایین در بافت قالی مناطقی همانند مشهد، کاشمر، زابل و طوس استفاده می‌شود.

رنگ‌های کاربردی در منطقه نایین از قالی اصفهان محدودتر است. از این‌رو یکی از ویژگی‌های فرش‌های نایین، عدم تنوع رنگ است. نخودی، کرم، لاک‌ی، زرشکی، خاکی، سرمه‌ای و سفید از رنگ‌های رایج قالی این منطقه به شمار می‌آید. از ویژگیهای اختصاصی فرش نایین کاربردی ابریشم سفید در گرده گل‌ها، شاخه‌ها و برگها است. در این منطقه عموماً از پشم برای پرز قالی و از ابریشم سفید برای گرده نقوش استفاده می‌شود.

به استثنای کناره، ابعاد پادری، پرده تا چهارصد متری در این منطقه با تراکم رایج ۷۰-۵۰ گره تولید شده است. گره کاربردی در این منطقه، فارسی یا همان نامتقارن است که در مواردی از گره جفتی برای تولید قالی استفاده شده است. ملاک خرید و فروش در این منطقه لا است.

جدول ۱-۱: ویژگی قالی اصفهان و نایین

اصفهان	نایین
چله ابریشم	چله پنبه
گرده نقوش از ابریشم رنگی	گرده نقوش از ابریشم سفید
رنگ غالب کرم، آبی و سرمه‌ای	رنگ غالب کرم و خاکی
دارای تنوع رنگ	فاقد تنوع رنگ

کاشان

از طرح‌های رایج اصفهان و قم همانند کومه‌ای و شکارگاه در قالی‌های این منطقه استفاده می‌شود. لچک و ترنج، لچک طره، افشان شاه عباسی، گلدانی و ظل‌السلطان از طرح‌های رایج کاشان به شمار می‌آید. ترنج‌های قالی این منطقه، عموماً در قالب لوزی و به ندرت دایره طراحی می‌شوند. نقوش رایج این منطقه اسلیمی، نخل، گل زرد، شکوفه و برگ

است. اما افزون بر نگاره‌های مذکور، دو آرایه گل نسترن و گل شیپوری در قالی کاشان از شهرت ویژه‌ای برخوردار است.

هنرمندان طراح و نقاش کاشان نیمه گل‌های ختایی را با یک رنگ و نیمه دیگر را با رنگی دیگر تزیین می‌کنند. اما از شاخصه‌های برجسته قالی کاشان، آن است که میان حاشیه پهن، گل ختایی جای دارد که دارای تکراری نامناسب و اشتباع است. بدین معنی که اگر گلی یک در میان باید به سمت داخل و خارج قالی باشد. در قالی کاشان به سبب تکرار نامناسب، در میان حاشیه پهن، دو گل به صورت مکرر در یک جهت جای گرفته است. رنگ‌بندی این منطقه از تنوع پایینی برخوردار است و شامل رنگ‌های لاک‌ی، کرم، خاکی، سرمه‌ای و سبز می‌باشد.

در این منطقه، قالی‌هایی با ابعاد ذرع و نیم تا پانزده متری با تراکم رایج کاشان ۳۵-۷۰ رج بافته می‌شود. اما نیاز به توضیح است که تراکم غالب منطقه ۴۰ رج می‌باشد. قالی این منطقه به شیوه فارسی، دو پوده و لول بافت تولید می‌شود.

مواد اولیه کاربردی در فرش کاشان شامل پشم، کرک، ابریشم، گلابتون و پنبه است. اما استفاده از پشم‌های ظریف و نرم موجب شده تا قالی تولیدی از کیفیت و نفاست ویژه‌ای برخوردار باشد. همچنین استفاده از ابریشم برای تار و پود رواج بسیاری دارد. قالی‌های لهستان بافت کاشان می‌باشد.

جوشقان

طرح‌های فرش جوشقان هندسی بوده که لچک و ترنج، قالب حاکم بر منطقه است. لچک و ترنجی که در نقطه مرکزی آن گل چهار پری جای گرفته به وسیله دندان از متن جدا شده، شاخصه طرح اختصاصی جوشقان به شمار می‌آید. افشان خوشه‌ای، دسته گلی، بید معجون، خاتم، بید معجون و شاخه‌های پر شکوفه از دیگر طرح‌های غالب این منطقه به شمار می‌آید. آرایه‌های گل چهار و یا هشت پر، بید معجون، دسته گل پر شکوفه که

همگی در قالب لوزی شکل طراحی می‌شوند، در فرش‌های جوشقان کاربرد زیادی دارند. در حال حاضر طراحان از طرح‌های مناطق نایین، اصفهان، کاشان و کرمان برای طراحی قالی جوشقان الهام می‌گیرند. حاشیه جوشقان دارای طرح‌های متنوعی است که با ترکیبی از گل‌های شاه عباسی، گل‌های چهار پر لوزی شکل و ساقه‌های اسلیمی تزیین می‌شوند. عموماً برای زمینه از رنگ لاکی سوخته و یا قهوه‌ای خرمایی، برای حاشیه از رنگ سرمه‌ای تیره نزدیک به مشکی استفاده می‌شود. اما در قالی‌های امروزی افزون بر رنگ‌های مذکور، کرم و فیروزه‌ای هم در حاشیه و هم در متن کاربرد یافته است. سبز، قرمز، عنابی، کرم، خاکی، آبی و قهوه‌ای از رنگ‌های دیگر این منطقه به شمار می‌آید.

رجشمار رایج قالی جوشقان ۳۵-۳۰ و به ندرت ۴۰ می‌باشد که در ابعاد کم‌تر دوازده متری بافته می‌شود. سبک بافت قالی جوشقان فارسی و دو پوده است که از نخ پنبه‌ای برای تار و پود و از نخ پشمی برای پرز قالی استفاده می‌شود.

نجف آباد

طرح غالب این منطقه لچک و ترنج اسلیمی، لچک و ترنج شاخه شکسته، جوشقانی، بته‌ای و واگیره‌ای است. طرح لچک و ترنج شاخه شکسته از طرح‌های انحصاری قالی نجف آباد می‌باشد.

رنگ کاربردی لاکی و سرمه‌ای در قالی‌های نجف آباد، تیره‌تر از اصفهان است. ویژگی فنی این فرش‌ها همانند اصفهان است. با این تفاوت که تراکم قالی نجف آباد از ۴۵ رج تجاوز نمی‌کند. از این رو شیوه بافت این منطقه فارسی است. اما کیفیت بافت منطقه نجف آباد پایین‌تر از اصفهان است.

فریدن

قالی‌های فریدن توسط اقوام ارامنه بافته می‌شود. طرح و نقش فرش‌های فریدن، هندسی

است. طرح موسوم به یآوری از طرح‌های اختصاصی این منطقه به شمار می‌آید. طرح‌ها و نقش‌مایه این منطقه ذهنی بوده و در مواردی متأثر از آیین‌های پیش از اسلام همانند میتراپیسم می‌باشد. نقش‌مایه موسوم به آب و اژدها که در جهان با نام Dragon rgus شناخته می‌شود، در این منطقه کاربرد دارد. رنگ شاخص قالی‌های ارمنی بافت فریدن، آبی است.

بافته‌های ارمنیان فریدن با تراکم ۲۲ تا ۲۵ گره در هفت سانتی‌متر در ابعاد کوچک پارچه با هدف مصرف داخلی، کاربرد خانگی و نه مصرف صادراتی و خارجی تولید می‌شوند. برای بافت قالی فریدن از گره متقارن، چله کشی ترکی و شیرازه منفصل استفاده می‌شود. در این منطقه از موی بز برای بافت جهت شیرازه استفاده می‌شود.

آذربایجان شرقی

مراکز برجسته تولید قالی در آذربایجان شرقی به سه گروه تقسیم می‌شود. نخستین گروه، مراغه، مرند، خوی و اسکو با مرکزیت تبریز، دومین گروه، هریس، گوراوان، قراجه، بخشایش و مشکین‌شهر با مرکزیت هریس و سومین گروه، عشایر کوچ‌نشین منطقه همانند عشایر شاهسون، را شامل می‌شود.

تبریز

طرح‌های این منطقه به سبب حضور در مسیر تردد کشورهای اروپایی، ضمن تطابق کامل با سلیق آنان از تنوع بالایی برخوردار است. تقلید از شیوه‌های غربی همانند کاربرد گل‌فرنگ، سایه زنی به صورت سه بُعدی، تداخل و پیشروی نقوش حاشیه بزرگ در سایر قسمت‌ها (همانند متن) و بالعکس، پرداخت ظریف و کوتاه خامه قالی در قالی‌های این منطقه رواج بسیاری دارد. طرح‌های لچک و ترنج، ماهی در هم، شاه عباسی، طرح‌های

افشان، محرابی، درختی، شکارگاه، خشتی، گلستان چهار فصل و ابنیه در این منطقه استفاده می‌شود. همچنین طرح لچک معلق، رواج بسیاری در این منطقه دارد. در برخی منابع، ابداع طرح گردان ماهی در هم به این منطقه نسبت داده می‌شود. ماهی مارالان و سرخاب از طرح‌های ماهی در همی است که تنها در این منطقه رواج دارد. حاشیه غالب این منطقه لاک پستی است که در گویش محلی بدان توسباغه گفته می‌شود. تنوع رنگی بالا، از خصایصی است که در قالی تبریز نمود ویژه‌ای دارد. بدین معنی که ممکن است در یک قالی ۳۰ و حتی تعداد بیش‌تری، رنگ مورد استفاده قرار گیرد. دلیل این امر، پردازش بالای نقوش ختایی، ایجاد عمق، فضا سازی، کاربرد سایه روشن و دورگیری است که با انواع رنگ‌ها انجام می‌شود. انواع رنگ‌های کرم، قرمز، آبی، لاجوردی، زرد و سبز در این منطقه استفاده می‌شود. اما رنگ‌های خاکستری، گل‌بهی، مسی و لاک‌ی رنگ انحصاری قالی تبریز به شمار می‌آید. در این منطقه از شیوه کد گذاری، برای رنگ‌بندی نقشه‌ها استفاده می‌شود.

در تبریز، از شیوه بافت ترکی اعم از گره ترکی (متقارن)، چله کشی بر روی دار عمودی، شیرازه منفصل و دو پوده برای بافت قالی استفاده می‌شود. همچنین پرکاربردترین ماده اولیه برای تار و پود قالی، نخ پنبه‌ای و برای پرز قالی، نخ پشمی می‌باشد.

در این منطقه از اصطلاح "ریز" برای بیان واژه رجشمار استفاده می‌شود. در تبریز، قالی‌هایی در ابعاد متفاوت با تراکم متفاوت ۷۰-۲۵ گره در هفت سانتی متر بافته می‌شود.

در حال حاضر افزون بر فرش‌هایی که به منظور زیرانداز در تبریز بافته می‌شوند، تولید تابلو فرش با مرکزیت سردرود، رونق بسیاری دارد. طرح‌های به کار رفته در تابلو فرش‌ها ملهم از نقاشی‌های اوریانتالیسم غربی است.

از دیگر مناطق تولید قالی در منطقه آذربایجان شرقی، مراغه است که سبک بافت آن‌ها به شیوه ترکی، لول و دو پوده می‌باشد. قالی‌های این منطقه شباهت بسیاری به قالی قم دارد

و عموماً با نام فرش ابریشمی قم عرضه می‌شوند.

حسن بخاری و طرح‌های کاربردی تبریز، از طرح‌هایی است که در مرند استفاده می‌شود. قالی‌های تولیدی مرند در رجشمار ۵۰-۴۰، در ابعادی متفاوت با نام فرش تبریز داد و ستد می‌شود.

تولید قالی با طرح ماهی در هم و رجشمار ۵۰ گره در هفت سانتی‌متر رواج بسیاری در خوی دارد. همچنین افزون بر طرح مذکور، قالیچه موصل که دست‌بافته‌ای ارزان قیمتی است، تولید می‌شود. این قالیچه با رجشمار پایین‌تر از ۲۵ گره در هفت سانتی‌متر تولید می‌شود.

در سراب از طرح ماهی در هم استفاده می‌شود.

جدول ذیل تفاوت‌ها و شباهت‌های ویژگی قالی تبریز و اصفهان را نشان می‌دهد.

جدول ۱-۲: ویژگی بافت قالی تبریز و اصفهان

اصفهان	تبریز	ویژگی
بزرگ‌تر از دوازده متری	ابعاد مختلف	ابعاد
لچک طره، افشان و درختی	لچک و ترنج، لچک معلق و ماهی در هم	قالب رایج
اسلیمی	ختایی	تاکید پردازش
رنگ‌ها به تعداد ۱۶ و ۱۷ رنگ	تعدد رنگ	تعداد رنگ
زرد و آبی	لاکی، آبی، گل‌بهی	رنگ غالب
رنگ‌های شاد و سرزنده کاربرد دارد	رنگ‌های مات کاربرد دارد	نوع رنگ
کاربرد اسلیمی غالب است	کاربرد ختایی غالب است	کاربرد نقش‌مایه
بزمی	رزمی	فضای طرح
نقوش مشابه تذهیب است	نقوش گوناگونی به کار می‌رود	قالب نقوش

هریس

در این منطقه انواع لچک و ترنج بیش‌ترین رواج را دارد که با نام گوشه و کوبک شناخته

می‌شود. لچک و ترنج هریس، دارای تزئینات متفاوتی است که هر تزئین با نام یک طرح خوانده می‌شود. از طرح‌های این منطقه تاجری، علی اصلان، چلنگری، صمدخان، صبوری، اسماعیل بیک، حیدر نوه‌سی، افشان، سل اپاران، ایدی‌گول، پیشی‌گلی، حیات، میان ساده، صنعتگر، عظیم‌خانی، میر صدر، باشا باش و تلفیقی که ترکیبی از چند طرح فوق است. اما علیرغم تنوع مذکور، طرح تاجری پرکاربردترین طرح منطقه می‌باشد. برگ بلوط، حاجی لک لک، کفگیر گل، شاماما، قیچی، بادام گل و لک از نقوش پرکاربرد در فرش هریس به شمار می‌آید.

قرمز روناسی، نارنجی، قهوه‌ای، صورتی روشن، عاجی، سبز سدري، سرمه‌ای، مشکی، آبی روشن، آبی تیره و بژ از رنگ‌های رایج این منطقه است که با فامی مات مورد استفاده قرار می‌گیرد.

در این منطقه قالی‌های درشت بافت، دو پوده، شیرازه متصل و منفصل، با گره متقارن بافته می‌شود. قالی‌های هریس با رجشمار متوسط ۱۸-۲۵ گره در هفت سانتی‌متر در ابعادی کمتر از دوازده متر بافته می‌شود.

از ویژگی‌های قالی قرجه تخت باف بودن، پود آبی رنگ، تار سفید رنگ و استفاده از یک پود در بافت می‌باشد.

اردبیل

طرح‌های قبا، قیچی، سه ترنج قفقازی، پودونیس، گل نقشه، یورتچی، جلد باخان، کله قوچی، قلمی، گل تپه و یاور از طرح‌های رایج این منطقه است که همگی در قالب هندسی طراحی می‌شوند. اما شاخص‌ترین طرح منطقه کله قوچی است. طرح‌های مذکور با الهام از طبیعت و نقشمایه‌های طبیعی اقتباس شده و شباهت بسیاری به آرایه موجود در قالی قفقاز دارد. همچنین تقلید از

طرح قالی‌های تبریز رواج دارد. در این منطقه، صوف بافی رواج دارد که با استفاده از نخ‌های زرین و سیمین بر روی زمینه فرش بافته می‌شود.

نقوش رایج در فرش اردبیل عبارت از یورتچی، پودونیس، جلد باخان، قفقازی، کله قوچی و هندسی ملهم از طبیعت و نقشمایه‌های طبیعی است. از نقوش مشترک این منطقه با فرش زابل، آرایه قیچی است.

آبی، سرمه‌ای، لاک‌ی، انواع کرم و قهوه‌ای از رنگ‌های رایج فرش اردبیل به شمار می‌آید. در اردبیل فرش‌هایی از نوع لول و تخت با گره متقارن و ابعاد کلگی، کناره، ۱×۳ و ۱×۴ تولید می‌شود.

کناره از تولیدات رایج اردبیل است که دارای شاخصه‌های ویژه‌ای است. کنار این منطقه از پرز نسبتاً بلند با بافت متراکم برخوردار است. طول دستبافته‌ها دو برابر عرض آن‌ها است. عموماً به صورت جفتی بافته و در صورت لزوم جدا می‌شود. کناره‌ها دارای ابعاد متنوعی می‌باشند.

سراب

این منطقه به سبب تولید انواع کناره شهرت دارد. عرض کناره عمدتاً بیش‌تر از سایر طول آن‌ها است. گره تولیدی این دست‌بافته از نوع متقارن، با رجشمار معمول $۲۵-۳۵$ گره در هفت سانتی‌متر است که عموماً به شیوه سه پود (از ویژگی کهن ایران) تولید می‌شود. برخی از کناره‌ها به سبب ابعادشان به کلگی شهرت دارند.

کرمان

در کرمان، قالی‌های با دو سبک شهری و عشایری تولید می‌شود. کرمان مرکز تولید قالی‌هایی با سبک شهری و سیرجان، مرکز تولید قالی‌های عشایری است. در کرمان، تولید قالی با عنوان مرکز سبک شهری به تولید قالی‌هایی طرح‌های سبزیکار،

افشان شاه عباسی، قاب قرآن، گلشن، بته شاخ شکسته، خوشه انگوری، درختی، گلدانی، طرح‌های تصویری با مضامین عرفانی، بازو بندی و نقشه‌های ریز موسوم به خاتم رایج می‌باشد. اما بته و سبزی کار، دو طرح شاخص می‌باشند که قالی کرمان با آن‌ها عجین شده است. طرح‌های کاربردی در این منطقه ملهم از طبیعت است. افزون بر موارد مذکور، از طرح‌های اروپایی آبوسون و ساوونری تقلید می‌شود.

کاربرد اسلیمی که مشابه اسلیمی است، ولی در اصل گچبری نامیده می‌شود و با اسلیمی تفاوت دارد. یکی از شاخصه‌های فرش این منطقه رنگ‌بندی منحصر به فردی است که تشابه بسیاری به طبیعت دارد. در قالی کرمان ۱۵ تا ۳۰ رنگ با فام‌های آبی سیر و روشن، انواع سبز، لاک‌ی سیر و روشن، بژ و عنابی استفاده می‌شود.

در این منطقه بافت قالی به شیوه فارسی، لول بافت، دو پود و سه پود، کرباس باف، شیرازه سرخود و سرریشه یک سوی فرش پیوسته است. در کرمان رجشمار ۸۵-۳۰ گره در شش و نیم سانتی متر رواج دارد که در ابعاد متنوع تولید می‌شود. اگرچه قالی تولید شده در این منطقه به ابعاد کوچک پارچه گرایش دارد. در این منطقه از پنبه برای تار و پود و از پشم برای پرز قالی استفاده می‌شود. همچنین در این منطقه پرداخت پس از اتمام بافت قالی انجام می‌گیرد. نیاز به ذکر است که در کرمان افزون بر گره فارسی، گره‌های تقلبی همانند U کاربرد بسیاری دارد. در کرمان برای بیان ظرافت قالی از اصطلاح جفت استفاده می‌شود که در واقع تعداد مجموع چله‌های تار زیر و رو است.

عشایری (افشار)

سیرجان، شهربابک و نواحی غرب جیرفت در زمره مناطق عشایری کرمان به شمار می‌آیند. طرح‌های ابری، دو گل پاریزی، جنگلی مرج و پا قلعه، حشمت خانی، جنگلی، موسی خانی، سه کله، منبری، شول یا بندی، بته لانه‌ای و یا عقابی، مرغی، تصویری و مکه‌ای در این منطقه استفاده می‌شود.

نقشمایه بته قمری، آرایه انحصاری قالی عشایر کرمان می‌باشد. کاهش تنوع رنگ از مهم‌ترین شاخصه‌های فرش این منطقه است که لاک، قهوه‌ای، سرمه‌ای و مشکی رواج بسیاری دارد. شیوه بافت قالی در عشایر کرمان، ترکی است. بدین سبب گره متقارن (ترکی)، دار زمینی، چله کشی ترکی، شیرازه متصل و گلیم باف فارسی است. در گذشته، در بافت قالی از شیوه یک پود و در حال حاضر دو پود است. استفاده از نخ پنبه‌ای قرمز برای پود قالی از شاخصه فرش‌های عشایری کرمان به شمار می‌آید. رجشمار رایج این منطقه ۲۵-۱۵ گره در هفت سانتی‌متر است که در ابعاد پشتی، ذرع و نیم و نهایتاً دو ذرع بافته می‌شود.

در قالی‌های قدیمی افشار از پشم برای تار و پود استفاده می‌شده است. همین امر موجب لختی و انعطاف قالی می‌شود. گاهی از موی اسب یا بز به رنگ قهوه‌ای و یا مشکی برای لور استفاده می‌شود. شیریکی پیچ از بافته‌های متعلق به این منطقه است.

جدول ۱-۳: ویژگی قالی‌های اصفهان و کرمان

اصفهان	کرمان
چله ابریشم	چله پنبه
طرح انبیه و نزدیک به کاشیکاری	طرح‌های نزدیک به طبیعت
استفاده از ابریشم در گل و ساقه	عدم استفاده از گل ابریشم
استفاده از برگ مویی، به عنوان طرح انحصاری	کاربرد بسیار کم از طرح برگ مویی

خراسان

این منطقه به دلیل وسعت دارای مراکز بافت متعددی از جمله مشهد، بیرجند، طبس، کاشمر، تربت جام و حیدریه (مناطق) است. در این منطقه بافت قالی به دو سبک فارسی و ترکی رواج دارد.

مشهد

امروزه طرح‌های تصویری همانند شکارگاه در این منطقه کم‌تر مورد استفاده قرار می‌گیرد. اما طرح گلفرنگ و لچک و ترنج رواج بسیاری در تولیدات اخیر دارد. همچنین طرح لچک و ترنج سعدی که مختص به منطقه طبس و بیرجند است، در مشهد استفاده می‌شود. در عموم قالی‌های مشهد، نقش مایه گل‌های شاه عباسی بزرگ به همراه ساقه‌های باریک تجلی می‌یابد.

حاشیه شاخص این منطقه به نام حاشیه پرکار شهرت یافته است. فرش‌های این منطقه عموماً از دوازده رنگ تجاوز نمی‌کند که عموم آن‌ها کرم، خاکی سیر، خاکی روشن، آبی سیر، آبی روشن، قرمز، لاجوردی، قهوه‌ای، سبز یشمی، فیروزه‌ای، عنابی و لاکی است. برای تولید رنگ قرمز در قالی مشهد، تنها از قرمزدانه استفاده می‌شود. در مشهد، قالی‌هایی با گره متقارن، چله کشی فارسی، دو پود، شیرازه منفصل تولید می‌شود و پرداخت فرش پس از اتمام بافت به انجام می‌رسد. رجشمار رایج تولیدات اخیر، ۶۰-۳۰ گره است که در ابعاد گوناگون تولید می‌شود.

گناباد

در سال‌های اخیر تقلید و الهام از طرح‌های نایین در این منطقه رواج یافته است. قالی‌های گناباد به صورت چله کشی ترکی، کاربرد گره فارسی و ترکی، چند چین و یک پود، عدم کاربرد پود نازک، گلیم باف فارسی و لول بافت با رجشمار ۴۰-۳۰ گره و ابعاد کم‌تر از دوازده متری تولید می‌شود. همچنین در این منطقه پرداخت قالی پس از اتمام بافت انجام می‌گیرد.

شیرازه فرش‌های گناباد از نوع متصل است. این عامل سبب تمایز فرش این دست‌بافته در مقایسه با سایر مناطق شده است. زیرا علیرغم این منطقه، در تمامی مناطق بافت خراسان، استفاده از شیرازه منفصل مرسوم است.

تنها در یک طرف فرش‌های گناباد ریشه دارد و طرف دیگر عاری از ریشه است.

تربت جام و حیدریه

کلاه دراز، سه خشتی، یعقوب خانی، گاو و برج، مدد خانی، فتح الله خانی، چشمه گل، دختر قاضی، علی اکبر خانی، گل شفتالو، عبدالسرخ کاشمیری، تیمینگ، گل قندی (مشهور به گل شیخی)، گل ستاره، طاووسی، گل اشرفی، گل مینا، برگ تاکی، کشمیری، پرچلیکی، چهار مرغ از طرح‌های رایج منطقه است. طرح سجاده‌ای و مکرر قالی بلوچ، شهرت ویژه‌ای دارد.

هراتی، حاشیه غالب منطقه است و تقلید ناقص از دیگر مناطق موجب آسیب تولیدات اخیر شده است

رنگ‌های تیره‌ای همانند سرمه‌ای تیره، سیاه، لاک‌ی سیر و شتری از شاخصه‌های این فرش‌ها می‌باشد.

قالی‌های این منطقه با گره فارسی و ترکی، یک پود، گلیم باف فارسی، شیرازه منفصل، چله کشی ترکی و پرداخت پیش از اتمام بافت، تولید می‌شوند. قالی‌های تربت جام، با رجشمار ۲۰-۳۰ در ابعاد ذرع و چارک، دو ذرع، قالیچه، شش، داوزده و پانزده متری بافته می‌شود.

در رنگ‌ریزی خامه فرش خامه فرش از قرمز دانه بجای روناس استفاده می‌شود.

فرش‌های این دو نقطه بر روی دار افقی بافته می‌شود که برای تار، پود و پرز قالی به ترتیب پنبه، پنبه و پشم مود کاربرد قرار گرفته است. همچنین نیاز به ذکر است که بافندگان بلوچ دو منطقه مذکور از موی بز برای شیرازه بافی استفاده می‌شود.

قالی‌های مشهور به بلوچ، متعلق به اقوام بلوچ ساکن تربت جام، قائنات و سرخس است. قالی بلوچ بر روی دار افقی به صورت یک پود و فارسی باف تولید می‌شود که در گذشته برای تار و پود از پشم سیاه استفاده می‌شده است، اما در حال حاضر از نخ پنبه استفاده می‌شود.

قالیچه‌های سجاده‌ای بلوچ عاری از نقوش جانداران است که در ابعاد پستی و ذرع و نیم تولید می‌شود.

در تربیت جام و حیدریه، تولید کناره تمام پشم رواج دارد. .
از ویژگی‌های برجسته فرش بلوچ، کاربرد موی بز در شیرازه، گلیم بافت و در بین بافت است.

بیرجند

مراکز بافت این شهر، دُرخش، مود، مسک، چاج، آسیابان، کوشک و دره عباس را شامل می‌شود. طرح شاخص این منطقه لچک و ترنج سعدی است که به ربع سعدی شهرت دارد. اما ماهی در هم پنج متن، محرمان، ریزه ماهی (به صورت ترنج‌دار و بدون ترنج)، بته جقه (بته امیر)، افشان (به هفت رنگ شهرت دارد)، گلفرنگ، کله اسبی و خشتی از طرح‌های رایج منطقه به شمار می‌آید. از ویژگی‌های قالی بیرجند، حاشیه شلوغ و پر کاری است که در میان آن یک گل شاه عباسی محصور در قاب اسلیمی مشاهده می‌شود. لاک‌ی سیر و روشن، گرم، نخودی و سرمه‌ای از رنگ‌های پرکاربرد در فرش بیرجند می‌باشد.
اسلوب بافت قالی در بیرجند، تشابه بالایی فرش مشهد دارد. در بیرجند قالی به صورت گره فارسی، شیرازه متصل، چله کشی فارسی و دو پود (در مواردی سه پوده) تولید می‌شود. در مواردی مشاهده شده که به ازای هر شش و یا هفت ردیف، تنها یک پود مورد استفاده قرار می‌گیرد. تنها وجه اختلاف با بافت مشهد، رواج بالای گره جفتی در بیرجند است. رجشمار رایج منطقه ۳۰-۴۵ گره است که در ابعاد مختلف با پرز پشمی و تار و پود پنبه‌ای تولید می‌شود.

کاشمر

بر اساس منابع موجود، اولین استاد کار بافت قالی در کاشمر محمد کرمانی است. طرح

زیر خاکی بدون حاشیه، تنها در این منطقه برای بافت قالی استفاده می‌شود. اما انواع طرح‌های زیر خاکی، افشان، لچک و ترنج و در مواردی گل‌فرنگ با تقلید از سبک مشهد، اصفهان، نایین و کاشان رواج دارد. همچنین در سی سال گذشته از فرش‌های خشتی بختیار استفاده می‌شده که امروزه تقریباً منسوخ شده است.

رنگ لاک‌ی ویژه‌ای که در این منطقه استفاده می‌شود، در مقایسه با سایر مناطق بافندگی مشهدی روشن‌تر است و به گل خاری شهرت دارد.

در این منطقه فرش‌های بدون حاشیه تولید می‌شوند که در اثر کپی برداری از فرش‌های اروپایی است. قالی‌های این منطقه با هر دو گره متقارن و نامتقارن، شیرازه منفصل، چله کشی ترکی، شیوه بافت دو پوده تولید می‌شوند و پرداخت آن‌ها پس از بافت انجام می‌شود.

قوچان

برجسته‌ترین فرش‌های کرد قوچان، متعلق به فرش‌هایی موسوم به امام قلی است. فرش‌های امام قلی معمولاً سه پود است که دو پود کلفت و یک نازک به کار می‌رود. در گذشته، هم سبک فارسی و هم ترکی رواج داشته است.

سبزوار

فرش‌هایی با طرح‌های افشان دسته گلی، لچک و ترنج، زیر خاکی و میناخانی با اقتباس از مشهد، نایین و نیشابور طراحی و تولید می‌شود. رنگ انحصاری قالی سبزوار، لاجوردی و مشتقات آن است که در حاشیه و متن فرش، به همراه رنگ‌های لاک‌ی، سرمه‌ای و فیروزه‌ای استفاده می‌شود. قالی این منطقه مشابه منطقه تبریز با رجشمار ۳۵-۲۵ بافته می‌شود.

طبس

استاد نجد شیبانی اولین تولید کننده فرش در طبس بوده است. تاریخ فرش بافی در این

منطقه به سه دوره تقسیم می شود: دوره اول استاد نجد شبیانی که طی دوره مذکور، فرش‌هایی درشت باف با طرح لچک و ترنج ساده تولید می شده است. دوره دوم شاگردان وی بودند. فرش‌های تولید شده در دوره مشابه دوره نخست بوده است با این تفاوت که از نظر کیفی نیز مرغوب‌تر بوده است. در دوره سوم، تولیدکنندگان به قالی‌های نایب گرایش یافتند. سرانجام پس از یک دوره تغییر و تحول عظیم در ۱۳۵۰، ترکیب‌بندی نقشمایه‌ها متنوع و منحصر به این منطقه شد. اما نقش گل شاه عباسی با گل‌های چهار پر لوزی شکل که توسط ساقه اسلیمی هندسی مزین شده، رواج دارد.

فرش‌های این منطقه قاعدتاً تنوع رنگ است و از دوازده رنگ تجاوز نمی‌کند. رنگ‌های کاربردی شاخص این منطقه کرم، خاکی، آبی، قهوه‌ای، فیروزه‌ای، عنابی، یشمی، لاجوردی و لاک‌می باشد. قالی با اسلوب گره نامتقارن، چله کشی فارسی، شیرازه منفصل با رجشمار بین ۳۰-۴۰ بافته می شود.

نیشابور

گره غالب منطقه از نوع نامتقارن است که گره‌های تقلبی همانند بی‌گره بافی و جفتی بافی نیز رواج دارد. فرش‌های این منطقه در ابعاد کم‌تر از دوازده متری با چله کشی ترکی، شیرازه منفصل، به صورت دو پود تولید می شود.

فردوس

طرح رایج قالی‌های فردوس قاب قابی، قاسم آبادی بلوچ و لچک و ترنج است. در بافت قالی این منطقه از پشم‌های خود رنگ استفاده می شود. اسلوب بافت قالی فردوس فارسی است که با رجشمار ۲۵-۲۰ گره در هفت سانت تولید می شود.

جرگلان

فرش‌های منطقه جرگلان عموماً قالی‌های ظریفی با استفاده از ابریشم رواج دارد. در منطقه

جرگلان، یک نوع پشتی دو رویه بافته می‌شود که به آن قارچین می‌گویند.

چهار محال بختیاری

قالی های بی بی باف متعلق این منطقه است. بافته‌های چهار محال بختیاری به دو گروه یلمه (قشقایی) و بختیاری تقسیم می‌شود.

یلمه

دایره رنگی محدود، رنگ‌های تند و متضاد، تولیدات کوچک پارچه، طرح‌ها ذهنی بافت، هندسی و یا تلفیقی از خط‌های منحنی و هندسی از ویژگی‌های برجسته فرش قشقایی یلمه به شمار می‌آید. بندی الوان، ترنجی (یک ترنج)، شکر لو (دو ترنج)، سروی کاج و گلدانی از طرح‌های کاربردی در قالی یلمه است.

رنگ‌های رایج درقالی این منطقه سرمه‌ای، لاک‌ی، آبی، زرد، کرم و سیاه و سفید می‌باشد. شیرازه دو رنگ، دو پود، گره نا متقارن، بافت فرش‌های نیمه پشمی به صورت نیم لول و لول، بافت فرش تمام پشمی به صورت تخت، کاربرد پشم خود رنگ، چله کشی فارسی از ویژگی‌های فنی بافت قالی یلمه می‌باشد. رج‌شمار رایج این قالی ۲۵-۳۵ گره است که در ابعاد ذرع و نیم، دو ذرع، شش متری، نه متری و کناره بافته می‌شود. قالی‌های کلاسیک این منطقه تمام پشم است.

بختیاری

طرح‌های این منطقه عموماً به صورت ذهنی بافته می‌شود. رایج‌ترین طرح‌های بختیاری گلدانی، خشتی (خستی گل و گیاه و خشتی جانوری)، گل اشرفی (گل مینا)، گل شرابه (گل خمره‌ای و یا گل پتو)، ترنجی، قابی سماوری، سروی و کاجی، درختی و لچک ترنج گلدانی می‌باشد. دستبافته‌های ایلات بختیار به دو گروه اولاد و بی بی باف تقسیم می‌شود. نقوش رایج بختیاری شامل تکه گل، گل پیکه، نقش خشتی، بند خانی، گامسی سی، قوچ،

مرغ دو سر و نگاره S مانند است. در قالی‌های این منطقه عمدتاً رنگ‌های تیره به کار می‌رود. بدین ترتیب از خاکستری به عنوان رنگ جایگزین سفید و از مشکی به عنوان جایگزین آبی استفاده می‌شود. در این گروه، قالی‌هایی با گره ترکی و در مواردی به ندرت گره فارسی، جنس پشم در پشم، تراکم چهل گره در هفت سانتی‌متر و ابعاد کم‌تر از ۲۴ متری تولید می‌شود. اقوام بختیاری افزون بر قالی، دست‌بافته‌هایی همانند سرانداز، مفرش، هورژین، جاجیم، خرسک و جل است که تکنیک بافت آن‌ها گره دار، رندی و ساده بافت بافته می‌شوند.

فرادنبه

در این شهر طرح شرابه گل بتویی و گلدانی بافته می‌شود. در این منطقه از پود ضخیم نخی با گره شمار ۲۵-۳۵ رج استفاده می‌شود. رنگ‌های آبی، لاک‌ی روشن و سبز، سبز روشن و سیر، صورتی، مسی، کرم و سفید به کار می‌رود.

سایر مناطق بافت

در چالشر طرح‌های گلدانی، گل مینا، قابی سماوری و سروی کاجی کاربرد دارد. طرح گل مینا چالشر با رنگ زمینه سبز عجین شده و شهرت ویژه‌ای دارد. طرح‌های خشتی و ذهنی بافت برای تولید قالی در شهر بن کاربرد دارد. در این شهر برای تولید قالی از گره متقارن، چله کشی ترکی، یک پود ضخیم، کاربرد دار عمودی و افقی می‌باشد. از طرح خشتی و لچک و ترنج در قالی بلداجی استفاده می‌شود که تماماً گرایش به ی بافت دارد.

کردستان

سندج

بافت قالی با طرح‌های جقه چارکی، جقه هشت پر، جقه چهار پر، بید مجنون، ماهی در